

Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός

Viv, Burr, School of Human and Health Sciences, University of Huddersfield, Huddersfield, U.K.

2015

Περίληψη

Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός είναι όρος που χρησιμοποιούμε για να αναφερόμαστε σε μια ομάδα σχετιζόμενων θεωρητικών προσεγγίσεων που αμφισβητούν τις λανθάνουσες παραδοχές και τις ερευνητικές πρακτικές της κυρίαρχης ψυχολογίας. Η ιδιαίτερη έμφαση που δίνει στην ιστορική και πολιτισμική ιδιαιτερότητα κάθε μορφής γνώσης σημαίνει ότι αποτελεί μια εκ θεμελίων κριτική αυτής της επιστήμης. Η εστίασή του στη σπουδαιότητα της γλώσσας για την κατασκευή ανθρώπων και συμβάντων οδήγησε στην υιοθέτηση πολλών και διάφορων μορφών ανάλυσης λόγου ως μεθόδων έρευνας της προτίμησής του.

Εισαγωγή: η Καταγωγή του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού

Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός είναι σχετικά νέος όρος στις κοινωνικές επιστήμες, ιδιαίτερα στην ψυχολογία. Όμως, οι ιδέες και οι πρακτικές που συνδέθηκαν με κέντρο τον όρο αυτό τις τελευταίες δεκαετίες έχουν πιο μακρόχρονη ιστορία σε επιστήμες, όπως η κοινωνιολογία, η φιλοσοφία και η γλωσσολογία. Η κυριότερη αρχή του κοινωνικού κονστρουξιονισμού είναι ότι η γνώση μας για τον κόσμο, συμπεριλαμβανόμενης και της κατανόησης των ανθρώπων, είναι προϊόν της ανθρώπινης σκέψης και δε θεμελιώνεται σε μια παρατηρήσιμη, εξωτερική πραγματικότητα. Παρά το ότι διαφέρουν πολύ από άλλη άποψη, οι φιλόσοφοι Kant, Nietzsche και Marx, όλοι υποστήριξαν τη θέση αυτή. Σημαντικές έννοιες στην κοινωνιολογία της γνώσης που αναπτύχθηκαν στη διάρκεια του εικοστού αιώνα, αντανακλούν την αρχή αυτή, όπως είναι η ιδεολογία και η ψευδής συνείδηση, που εστιάζουν στον τρόπο που οι κοινωνικοπολιτισμικές δυνάμεις κατασκευάζουν τη γνώση και στο είδος της γνώσης που αυτές κατασκευάζουν.

Όμως, σημαντική στην κοινωνική κονστρουξιονιστική σκέψη είναι η συμβολή της μικροκοινωνιολογικής προσέγγισης της Θεωρίας της Κοινωνικής Αλληλεπίδρασης, που σκιαγραφήθηκε προσεκτικά στο κλασικό, πλέον, βιβλίο με τίτλο *Η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας (The Social Construction of Reality)* (Berger & Luckmann, 1966). Στην αρχή του εικοστού αιώνα, στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου, ο George Mead ανέπτυξε αυτή την προσέγγιση με βάση το προηγούμενο έργο του Herbert Blumer, και εξέδωσε τις ιδέες του στο βιβλίο με τίτλο *Νους, Εαυτός και Κοινωνία (Mind, Self and Society)* (1934). Ο Mead είχε σπουδάσει στη Λειψία, κάτω από την εποπτεία του Wilhelm Wundt, ο οποίος θεωρείται ευρέως ο θεμελιωτής της πειραματικής ψυχολογίας. Παρ' όλα αυτά, ο Wundt δεν είναι τόσο γνωστός για τις απόψεις του σχετικά με τη σπουδαιότητα των κοινωνικοπολιτισμικών παραγόντων, όπως οι μύθοι, οι λαϊκές παραδόσεις και η θρησκεία, για την κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και εμπειρίας. Ο Mead αξιοποίησε τις ιδέες αυτές για να αναπτύξει τη Θεωρία της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης, η οποία υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι κατασκευάζουν και διαπραγματεύονται τις ταυτότητές τους και τις ταυτότητες των άλλων μέσα από την καθημερινή αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Η γλώσσα, ως σύστημα κοινωνικά διαμοιρασμένων συμβολικών νοημάτων, είναι κεντρική σε αυτή την κατασκευαστική διαδικασία. Παραδόξως, ο John Watson, που αργότερα έγινε ένας από τους υποστηρικτές της συμπεριφοριστικής ψυχολογίας, σπούδασε ως μεταπτυχιακός φοιτητής κάτω από την εποπτεία του Mead. Η απόρριψη της έννοιας του «νου» εκ μέρους του Watson και η επικέντρωσή του στην αποπλαισιωμένη συμπεριφορά ήταν αντίθετη στην άποψη του Mead, πράγμα που επιδείνωσε τις σχέσεις τους. Όταν ιδρύθηκε καινούργιο τμήμα ψυχολογίας στο Σικάγο, η διαφωνία ανάμεσα στον Watson και τον Mead αντικατοπτρίστηκε στον κατοπινό επιστημονικό διαχωρισμό ανάμεσα στην ψυχολογία και την κοινωνιολογία. Αυτός ο διαχωρισμός εξακολουθεί να υφίσταται και σήμερα και, κατά συνέπεια, λίγοι φοιτητές και φοιτήτριες της ψυχολογίας έχουν την ευκαιρία να μάθουν για προσεγγίσεις, όπως η Θεωρία της Κοινωνικής Αλληλεπίδρασης, ενώ η επιστήμη εξακολουθεί να κυριαρχείται από το πρότυπο της αποπλαισιωμένης ανθρώπινης συμπεριφοράς και εμπειρίας. Εκτός από αυτές τις βορειοαμερικανικές επιρροές, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός άντλησε από νεότερους ευρωπαίους στοχαστές. Μεγάλη επίδραση είχε το έργο του ιστορικού και φιλόσοφου Michel Foucault, όπως και του Ferdinand de Saussure στη δομική γλωσσολογία, του φιλόσοφου Jacques Derrida για την «αποδόμηση», και του θεωρητικού της ψυχανάλυσης Jacques Lacan. Οι ιδέες των συγγραφέων αυτών αξιοποιήθηκαν εκτεταμένα στην ανάπτυξη της κοινωνικής κονστρουξιονιστικής σκέψης γύρω από τον ρόλο της γλώσσας στην κατασκευή των ανθρώπινων κοινωνικών φαινομένων.

Στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα, η εισροή μερικών από τις ιδέες αυτές στην ψυχολογία ενθαρρύνθηκε από την αυξανόμενη δυσαρέσκεια και ανησυχία μερικών κοινωνικών ψυχολόγων για την επιστήμη τους. Το ρεύμα αυτό που έγινε γνωστό ως «η κρίση στην κοινωνική ψυχολογία» (π.χ. Harré & Secord, 1972, Armistead, 1974) επικεντρώθηκε σε αυξανόμενες ανησυχίες σχετικά με τους τρόπους

που τα ενδιαφέροντα της κοινωνικής ψυχολογίας καθοδηγούνταν από τις ανάγκες και τα κίνητρα ισχυρών δυνάμεων (κυβέρνησης, στρατού και εμπορίου). Οι θεωρίες και τα ερευνητικά ευρήματά της συχνά φαινόταν να προκαλούν μεγαλύτερη καταπίεση σε σχετικά αδύναμες και περιθωριοποιημένες ομάδες (γυναίκες, εθνοτικές μειονότητες, ανθρώπους της εργατικής τάξης και μη κανονικοποιημένου σεξουαλικού προσανατολισμού). Αυτό προέκυπτε, εν μέρει, από τη μελέτη των φαινομένων της ανθρώπινης ζωής σε κοινωνικά αποπλαισιωμένα περιβάλλοντα εργαστηρίου, εξαιτίας του ότι τα πειράματα αγνοούσαν τα πλαίσια του πραγματικού κόσμου, που, όπως υποστηριζόταν, αποδίδουν νόημα στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Υπήρξε κινητοποίηση να δοθεί προσοχή σε αυτό το κοινωνικό πλαίσιο, όπως και στη διερεύνηση των φαινομένων της ανθρώπινης ζωής από την οπτική των ίδιων των «υποκειμένων» της ψυχολογίας, παρά να επισκιαστεί από την οπτική και τη φωνή των σχετικά ισχυρών ερευνητών. Αυτές οι ανησυχίες ενθάρρυναν τους κοινωνικούς ψυχολόγους να ενστερνιστούν τις ιδέες που ήδη άκμαζαν στις γειτονικές επιστήμες, συμπεριλαμβανομένης της μικροκοινωνιολογίας, και τροφοδότησαν την πρόσκληση να αναγνωριστούν οι ποιοτικές ερευνητικές μέθοδοι ως νόμιμες και παραγωγικές για την επιστήμη της ψυχολογίας.

Επιστημολογία

Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός θέτει σε ριζική αμφισβήτηση την επιστημολογική τοποθέτηση της κυρίαρχης ψυχολογίας. Η ψυχολογία ακολούθησε τις φυσικές επιστήμες στο όραμά της για το επιστημονικό της εγχείρημα και αυτός ο τρόπος θέασης γεννήθηκε στην ιστορική περίοδο του Διαφωτισμού.

Ο Διαφωτισμός χαρακτηριζόταν από την αναζήτηση της αντικειμενικής αλήθειας μέσω του ορθού λόγου. Σκοπός της επιστήμης ήταν να αμφισβητήσει τις δογματικές απόψεις και τις προλήψεις της μεσαιωνικής περιόδου, τότε που η γνώση παραδιδόταν από τους θρησκευτικούς ηγέτες και αναμενόταν να γίνει αποδεκτή χωρίς αμφιβολίες. Ο Διαφωτισμός έθεσε υπό αμφισβήτηση το μονοπώλιο της αλήθειας που κατείχε η εκκλησία και πρότεινε ότι κάθε άνθρωπος (με την εφεύρεση της τυπογραφίας μπορούσαν να διαβάσουν τις γραφές και τα επιστημονικά κείμενα όλο και περισσότεροι) θα έπρεπε να είναι υπεύθυνος να αναπτύξει τη δική του γνώση και να ανακαλύψει την αλήθεια για τον εαυτό του. Οι άνθρωποι, ως άτομα, θα έπρεπε να βγάζουν τα δικά τους συμπεράσματα σχετικά με τη φύση του κόσμου και πώς να ζουν μέσα σε αυτόν βασιζόμενοι σε αντικειμενικά, επιστημονικά τεκμήρια. Αυτό το όραμα του επιστημονικού εγχειρήματος, εστιάζοντας στη συστηματική παρατήρηση και καταγραφή των φαινομένων, έγινε γνωστό ως θετικισμός και συνδέεται στενά με το ρεαλισμό (μερικές φορές αναφέρεται ως αφελής ρεαλισμός), την ιδέα ότι μέσα από την παρατήρηση του κόσμου θα μας αποκαλυφθεί η αντικειμενική πραγματικότητα. Ο φιλόσοφος Auguste Comte (1798-1857) συνέβαλε σημαντικά στην ιδέα ότι η επιστήμη θα μπορούσε να ανακαλύψει τους «νόμους» της ανθρώπινης φύσης, όπως ακριβώς έκανε με το φυσικό κόσμο. Είναι σημαντικό να εκτιμήσουμε τον ρόλο που

έπαιξε η θετικιστική σκέψη στην αμφισβήτηση της εξουσίας του θρησκευτικού δόγματος και των προλήψεων. Παρ' όλα αυτά, η ικανότητα της επιστήμης να συλλάβει την αληθινή φύση του κόσμου μέσω της εμπειρικής έρευνας είναι αυτό που με τη σειρά του προσπαθεί τώρα να αμφισβητήσει ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός.

Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός θέτει υπό αμφισβήτηση τον ισχυρισμό ότι αυτό που αποκαλούμε γνώση, ο σημερινός τρόπος που κατανοούμε τη φύση του κόσμου και τα φαινόμενά του, προέρχεται από την αντικειμενική, αμερόληπτη παρατήρηση των συμβάντων. Ό,τι υπάρχει είναι αυτό που αντιλαμβανόμαστε ότι υπάρχει. Επίσης, δεν αμφισβητεί ότι το πρόβλημα βρίσκεται στις συστηματικές μεροληψίες της επιστημονικής μεθόδου. Η έννοια της μεροληψίας, με τη σειρά της, βασίζεται στις έννοιες της αλήθειας και της ακρίβειας, τις οποίες αμφισβητεί ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός. Συνεπώς, η λύση δεν είναι να βελτιώσουμε την επιστημονική μέθοδο επιδιώκοντας να μειώσουμε την μεροληψία της. Η αλήθεια και η ακρίβεια απορρίπτονται ως βαρυσήμαντα εννοιολογικά εργαλεία, επειδή η επιστημολογική τοποθέτηση του κοινωνικού κονστρουξιονισμού είναι αυτή του σχετικισμού. Αυτή η τοποθέτηση, που μερικές φορές αναφέρεται ως προοπτικισμός, υποστηρίζει ότι δεν μπορεί ποτέ να υπάρξει μια αντικειμενική, «αληθής», περιγραφή των φαινομένων. Αντίθετα, αυτό που υπάρχει είναι πολλαπλές όψεις, ενδεχομένως τόσες διαφορετικές εκδοχές των συμβάντων και των πραγμάτων όσοι και οι άνθρωποι στον κόσμο. Συνεπώς, ό,τι αποκαλούμε γνώση, την οποία θεωρούμε ως ένα σύνολο από γεγονότα, δε γίνεται να συγκριθεί με ένα ακριβές κριτήριο με το οποίο αξιολογούμε την ιδιότητά της ως αληθινή. Αντίθετα, διαφορετικοί τρόποι κατανόησης του κόσμου συνυπάρχουν παράλληλα και κανένας από αυτούς δεν μπορεί να θεωρηθεί αληθινός. Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός συστήνει, αντί να επιδιώκουμε την αναζήτηση της αντικειμενική αλήθειας και της φύσης του πραγματικού κόσμου, να παίρνουμε μια κριτική και σκεπτικιστική στάση προς τους τρόπους κατανόησης του κόσμου που θεωρούμε δεδομένους.

Χρόνος και Τόπος: Η Γνώση σε Πλαίσιο

Μια από τις πρώτες δημοσιεύσεις και με ιδιαίτερη επιρροή από την πλευρά του κοινωνικού κονστρουξιονισμού προήλθε από τον Βορειοαμερικανό ψυχολόγο Kenneth Gergen το 1973. Στο άρθρο του *Η Κοινωνική Ψυχολογία ως Ιστορία (Social Psychology as History)* υποστηρίζει ότι όλη η γνώση, συμπεριλαμβανομένης της ψυχολογικής γνώσης, είναι προϊόν μιας συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου και μιας συγκεκριμένης πολιτισμικής τοποθέτησης. Αναθεωρεί την κοινωνική ψυχολογία ως ιστορικό έργο παρά ως επιστημονικό. Η κονστρουξιονιστική θέση είναι ότι όλα τα ψυχολογικά και κοινωνικά φαινόμενα προκύπτουν στην κοινωνική ζωή, από τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ανθρώπων. Αυτές οι αλληλεπιδράσεις, με τη σειρά τους, αποκτούν δομή και περιεχόμενο από την κουλτούρα στην οποία ζούμε, τις οικονομικές συνθήκες της κοινωνίας μας, και τις σχέσεις εξουσίας στις οποίες είναι ενσωματωμένες. Όμως, αυτές οι κοινωνικές συνθήκες βρίσκονται σε διαρκή αλλαγή.

Κατά καιρούς και κατά τόπους, οι συνθήκες στο πλαίσιο των οποίων οι άνθρωποι κατασκευάζουν τον εαυτό τους και ο ένας τον άλλο διαφέρουν και μετασχηματίζονται. Κατά συνέπεια, λοιπόν, δεν είναι ποτέ εφικτό να δοθούν τελικές απαντήσεις σε ερωτήματα σχετικά με τη φύση των ανθρώπινων και κοινωνικών φαινομένων. Αντίθετα, ο Gergen προτείνει να ρωτήσουμε πώς και γιατί εμφανίζονται συγκεκριμένες κατασκευές. Φυσικά, αυτό περιλαμβάνει και τις κατασκευές που ονομάζουμε «θεωρίες», και, έτσι, τα ίδια τα ερευνητικά ερωτήματα της ψυχολογίας και της κοινωνικής ψυχολογίας μεταβάλλονται σε ερωτήματα σχετικά με την ιστορία και την κουλτούρα. Προκειμένου να κατανοήσουμε με κατάλληλο τρόπο την εξέλιξη της σύγχρονης ψυχολογίας και της κοινωνικής ζωής, πρέπει να επεκτείνουμε τη διερεύνησή μας πέρα από το άτομο, στο κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Επίσης, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός θέτει σε αμφισβήτηση τις ίδιες τις κατηγορίες πραγμάτων και ανθρώπων που χαρακτηρίζουν την (τρέχουσα και τοπική) σκέψη και τη γλώσσα μας. Δεν μπορούμε να φανταστούμε να καταργήσουμε κατηγορίες και διχοτομήσεις όπως αστικό/αγροτικό, αρσενικό/θηλυκό, άτομο/κοινωνία ή νοητικό/σωματικό, όμως, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός προτείνει ότι αυτές είναι ανθρώπινες κατασκευές παρά αντικειμενικές περιγραφές του κόσμου και, τουλάχιστον, κάποιες από αυτές δε θα ήταν κατανοητές στους ανθρώπους προγενέστερων ιστορικών εποχών.

Μια τέτοια άποψη διαταράσσει την έννοια της επιστημονικής προόδου, την ιδέα ότι μέσω της επιστήμης προχωρούμε σε μια όλο και πιο ακριβή κατανόηση του φυσικού και ψυχολογικού κόσμου. Οι σύγχρονες αντιλήψεις μας, όπως, ας πούμε, για το τι είναι τα παιδιά, η ασθένεια, η σεξουαλικότητα σίγουρα διαφέρουν από αυτές πριν από 100 ή 200 χρόνια, και μπορεί να διαφέρουν ριζικά από τρόπους σκέψης μη δυτικών, βιομηχανοποιημένων κοινωνιών. Όμως, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός προειδοποιεί ενάντια στην παραδοχή ότι οι τρέχοντες, τοπικοί τρόποι σκέψης είναι καλύτεροι, επειδή εκπροσωπούν μια πιο ακριβή ή αληθινή περιγραφή. Τέτοιος τρόπος σκέψης, όπως υποστηρίζεται, ευθύνεται για την επιβολή των δικών μας τρόπων σκέψης σε άλλες κουλτούρες και έθνη. Η ψυχολογία υπήρξε μπερραλιστική σε σχέση με τον τρόπο που έβλεπε τις άλλες κουλτούρες και τις αποίκισε αντικαθιστώντας τις γηγενείς έννοιες για την ανθρώπινη ζωή με ιδέες δυτικής προέλευσης. Το πρότυπο ανθρώπου στη βάση της σύγχρονης ψυχολογίας είναι ιδιαίτερα ατομικιστικό, ένα πρότυπο που ευνοεί με προνομιακό τρόπο το μοναδικό, αυτόνομο άτομο. Οι κοινωνικοί κονστρουξιονιστές υποστηρίζουν ότι αυτός ο ατομικισμός έγινε μέρος της επιστήμης της ψυχολογίας, καθώς αυτή αναπτύχθηκε και άκμασε στη Βόρεια Αμερική, όπου το άτομο αδιαμφισβήτητα έχει ιδιαίτερη αξία (Farr, 1996).

Αμφισβητώντας το Μοντέλο της Ψυχολογίας για τον Άνθρωπο

Αντι-ουσιοκρατία

Η οπτική για τον άνθρωπο που βρίσκεται στην καρδιά της ψυχολογίας είναι το αυτόνομο άτομο, ένα ανεξάρτητο και ενεργητικό άτομο που προϋπάρχει της κοινωνίας και της κοινωνικής ζωής. Αυτή η οπτική εκφράζεται στον ορισμό της κοινωνικής ψυχολογίας του Floyd H. Allport (1924: 12): «Η επιστήμη που μελετά τη συμπεριφορά του ατόμου στον βαθμό που η συμπεριφορά του εγείρει ως ερέθισμα τη συμπεριφορά άλλων ατόμων, ή είναι η ίδια αντίδραση προς τη συμπεριφορά αυτή». Αυτό το προϋπάρχον άτομο έχει φύση που μπορεί να ανακαλυφθεί, και το έργο της ψυχολογίας είναι να την ανακαλύψει. Το περιεχόμενο αυτού του ατόμου περιγράφεται από τις ποικίλες και ανταγωνιστικές θεωρίες που αναπτύχθηκαν τα τελευταία 100 χρόνια περίπου: χαρακτηριστικά προσωπικότητας και νοημοσύνη, ασυνείδητα κίνητρα και ενορμήσεις, μαθημένες συμπεριφορές και συνήθειες, στάσεις και πεποιθήσεις. Όλες αυτές οι έννοιες είναι παρόμοιες. Εντούτοις, θεωρούνται ως ιδιότητες του ατόμου, είτε έμφυτες είτε μαθημένες. Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός θεωρεί όλες αυτές τις έννοιες κατασκευές, και ότι, όπως όλες οι κατασκευές, εμφανίστηκαν στη διάρκεια της κοινωνικής ζωής σε συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες. Αυτή η θέση ονομάζεται αντι-ουσιοκρατία και εκπροσωπεί μια κριτική της έννοιας των ψυχολογικών ουσιών, δομών ή ιδιοτήτων που υπάρχουν σε ένα ενδοψυχικό επίπεδο ως ιδιότητες του ατόμου. Επίσης, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός, κατά συνέπεια, αμφισβητεί την αιτιοκρατία της ψυχολογίας, την από πλευράς της παραδοχή της αιτιότητας. Αυτή είναι η άποψη ότι τα ψυχολογικά και κοινωνικά φαινόμενα προκαλούνται και εξηγούνται από συμβάντα ή δομές είτε στο περιβάλλον του ατόμου (όπως η ανατροφή και τραυματικά συμβάντα) είτε εσωτερικά εντός των ατόμων (όπως τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας ή η δράση των ορμονών).

Απόρριψη του Αναγωγισμού

Η ουσιοκρατία και η αιτιοκρατία της κυρίαρχης ψυχολογίας, επίσης, εκφράζονται στην αναγωγιστική σκέψη της. Αναγωγισμός είναι η προσπάθεια να εξηγηθούν σύνθετα συμβάντα με όρους άλλων απλούστερων, χαμηλότερου επιπέδου. Τα επίπεδα εξήγησης τυπικά διαστρωματώνονται από το βιολογικό (γενετικό υλικό, δραστηριότητα του εγκεφάλου, ορμονική δραστηριότητα, κλπ.) στο ψυχολογικό (συμπεριφορά και εμπειρία) μέχρι το κοινωνικό/κοινωνιακό (κοινωνικές δομές και κοινωνικά φαινόμενα). Με τον τρόπο αυτό, σύνθετα κοινωνικά φαινόμενα, όπως η φτώχεια, το έγκλημα, και ο αλκοολισμός, ανάγονται σε φαινόμενα ή δομές στο ψυχολογικό επίπεδο και εξηγούνται από αυτά (όπως η νοημοσύνη και η προσωπικότητα), τα οποία με τη σειρά τους ανάγονται συχνά στη γενετική κληρονομικότητα ή τις δομές του εγκεφάλου και εξηγούνται από αυτά στο βιολογικό επίπεδο.

Αυτός ο αναγωγισμός δεν περιορίζεται στην επιστήμη της ψυχολογίας αλλά γίνεται όλο και περισσότερο εμφανής στη δημόσια κατανόηση μιας μεγάλης γκάμας κοινωνικών και ψυχολογικών φαινομένων. Η ακμάζουσα νευροεπιστήμη έχει πάρει κεντρική θέση σε δημοφιλείς αντιλήψεις για την ανθρώπινη εμπειρία. Έτσι, καλούμαστε να κατανοήσουμε τα ψυχολογικά συμβάντα ως κάτι που προκαλείται από συμβάντα στο νευρολογικό επίπεδο. Ο Gergen (2010) είναι επικριτικός προς αυτό, υποστηρίζοντας ότι οδηγεί σε μοιρολατρική σκέψη. Αν θεωρείται ότι η συμπεριφορά προκαλείται από νευρολογικά συμβάντα πάνω στα οποία δεν έχουμε έλεγχο, η προσωπική δράση είναι αυταπάτη και μπορεί απλά να κατηγορήσουμε τον δύστροπο εγκέφαλό μας για τις πράξεις μας. Ο Gergen παραθέτει ένα κονστρουξιονιστικό επιχειρήμα, αμφισβητώντας έναν τέτοιο τρόπο σκέψης, και υποστηρίζοντας ότι οι ψυχολογικές συμπεριφορές, συμβάντα ή ιδιότητες με τα οποία η νευροεπιστήμη ισχυρίζεται ότι εξηγεί, για παράδειγμα, την επιθετικότητα είναι περίπλοκες, μεταβλητές κοινωνικές κατασκευές που υπόκεινται σε τοπικά προσδιορισμένες ερμηνείες. Επομένως, δεν είναι δυνατό να εντοπίσουμε τις αιτίες τέτοιων φαινομένων, είτε νευρολογικές είτε όχι.

Η σπουδαιότητα της Κοινωνικής Αλληλεπίδρασης και του Λόγου

Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός αναστρέφει τη σχέση ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνία που υπονοείται στον ορισμό της κοινωνικής ψυχολογίας από τον Allport. Αυτό που αναγνωρίζουμε ως άτομο δε μπορεί να υπάρξει χωρίς ένα προϋπάρχον κοινωνικό δίκτυο. Οι άνθρωποι γεννιούνται μέσα σε έναν κόσμο κοινωνικών σχέσεων, γλώσσας, και νόμων και ηθών, και είναι αυτός ο κόσμος που τους κατασκευάζει ως αναγνωρίσιμα άτομα τα οποία είναι ικανά για συμπεριφορά που έχει νόημα. Με την έννοια αυτή, θα ήταν νόμιμο να πούμε ότι όλη η ψυχολογία είναι κοινωνική ψυχολογία. Δεν υπάρχει πλευρά της ατομικής λειτουργίας που να μην προέρχεται από την κοινωνική ζωή με τον έναν ή τον άλλον τρόπο. Όπως στη θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης, τα ίδια τα περιεχόμενα της συνείδησής μας, αυτά που ονομάζουμε στάσεις και πεποιθήσεις, η αίσθηση του εαυτού μας, όλα αυτά προκύπτουν από την αλληλεπίδρασή μας με τους άλλους. Ο κονστρουξιονιστής John Shotter (1995) γράφει σχετικά με την «από κοινού» δράση ως έναν τρόπο να εννοιολογήσουμε την κοινωνική καταγωγή τη σκέψης και της συμπεριφοράς. Ο Kenneth Gergen (1999), βασιζόμενος στο έργο του Lev Vygotsky και στη φιλοσοφία του Mikhail Bakhtin, επιχειρηματολογεί υπέρ μιας σχεσιακής, διαλογικής προσέγγισης του εαυτού. Γράφει σχετικά με τη διασύνδεση των ανθρώπων: είμαστε τόποι σε ένα δίκτυο μυριάδων «φωνών», του παρελθόντος και του παρόντος. Ο Gergen έχει αναπτύξει από τότε αυτές τις ιδέες σε ένα πολιτικό όραμα για τον εαυτό, αποδομώντας και αμφισβητώντας τη διχοτόμηση εαυτός/άλλος, όπου αναμφίβολα βασίζεται μεγάλο μέρος της αντιπαράθεσης. Η κατασκευαστική διαδικασία που μας παράγει ως άτομα συμβαίνει μέσα στην αλληλεπίδραση κάθε είδους, και η γλώσσα ως κεντρικό συστατικό της κοινωνικής αλληλεπίδρασης είναι, επομένως, πολύ σημαντική. Ο λόγος (discourse) βρίσκεται στην καρδιά του κοινωνικού

κονστρουξιονισμού, και ο όρος αυτός έχει χρησιμοποιηθεί με διαφορετικούς τρόπους από δύο προσεγγίσεις που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, οι οποίες μπορούν σε γενικές γραμμές να ονομαστούν ως «μακρο-προσέγγιση» και «μικρο-προσέγγιση» (Burtt, 2003).

Η μακρο-προσέγγιση βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στο έργο του Michel Foucault, που υποστήριξε ότι οι λόγοι (discourses) είναι ευρέως επικρατούντες τρόποι για να μιλούμε σχετικά με ανθρώπους ή πράγματα ή, αλλιώς, να αναπαριστούμε ανθρώπους ή πράγματα (όπως σε εικόνες, σε γραπτά κείμενα, κινηματογραφικές ταινίες ακόμα και κτίρια και άλλους φυσικούς χώρους), και αυτοί οι λόγοι λειτουργούν, έτσι ώστε να κατασκευάζουμε και να διατηρούμε τους τρόπους με τους οποίους κατανοούμε τους ανθρώπους και τα πράγματα στην κοινωνική ζωή. Μέσω της δικής του μεθόδου της «αρχαιολογίας της γνώσης», ιχνηλατεί τους λόγους ιστορικά καθώς παράγουν σύγχρονες κατασκευές φαινομένων όπως η ψυχική ασθένεια (Foucault, 1964) και η σεξουαλικότητα (Foucault, 1976). Η ομιλία μας για τέτοια πράγματα αναδιαμορφώνεται με τη μορφή διατυπώσεων των λόγων αυτών, σχεδόν σα να μιλούν μέσα από μας. Στην πιο ακραία μορφή της, αυτή η άποψη μετατρέπει τους ανθρώπους σε άμοιρους φορείς των λόγων οι οποίοι επίσης κατασκευάζονται από τους ανθρώπους με έναν μάλλον αιτιοκρατικό τρόπο. Οι ταυτότητές μας γίνονται πολλαπλές και μεταβλητές, κατανεμημένες στους λόγους που μας κατασκευάζουν. Εντούτοις, η υιοθέτηση αυτής της προσέγγισης φέρνει στο προσκήνιο το ζήτημα της εξουσίας, κάτι που η ψυχολογία αναμφίβολα έχει παραμελήσει. Υποστηρίζεται ότι οι επικρατούντες λόγοι κατασκευάζονται σύμφωνα με τα συμφέροντα των σχετικά ισχυρών (γενικά, των λευκών, μεσαίας τάξης ανδρών). Είναι οι σχετικά ισχυροί στην κοινωνία οι οποίοι έχουν τις περισσότερες ευκαιρίες να διαδώσουν τέτοιους λόγους και είναι η κοινωνική τους θέση (για παράδειγμα, ως μέλη του ιατρικού επαγγέλματος, της δικαιοσύνης ή του κράτους) που τους εξουσιοδοτεί και τους νομιμοποιεί. Αυτή η προσέγγιση επομένως μπορεί να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε πώς η ψυχολογία ως επιστήμη έχει συμβάλει στην καταπίεση και περιθωριοποίηση κάποιων ανθρώπων.

Η μικρο-προσέγγιση έχει συνδεθεί κυρίως με το έργο που έγινε γνωστό ως λογοψυχολογία (π.χ. Edwards και Potter, 1992). Εδώ, ο όρος λόγος θεωρείται ότι αναφέρεται στις καθημερινές γλωσσικές πρακτικές μας, ιδιαίτερα στις μορφές της προφορικής αλληλεπίδρασής μας. Εδώ, η εστίαση δεν είναι στην κατασκευαστική εξουσία των επικρατούντων λόγων αλλά στο κατασκευαστικό έργο που επιτελούν οι άνθρωποι στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης με στόχο να οικοδομήσουν λογοδοτήσεις (accounts) για τον εαυτό τους και για συμβάντα που είναι δραστικά πάνω τους. Οι κεντρικές ιδέες εδώ έχουν παρουσιαστεί στο κλασικό πλέον βιβλίο των Jonathan Potter και Margaret Wetherell (1987). Χρησιμοποιώντας δεδομένα που συνέλεξαν οι ίδιοι με συνεντεύξεις, όπου εξέταζαν το ρατσισμό στη Νέα Ζηλανδία, απορρίπτουν την κυρίαρχη έννοια των στάσεων ως εξηγητικό εργαλείο. Εστιάζονται στη μεταβλητότητα των λογοδοτήσεων των συμμετεχόντων στην έρευνά τους, εναλλακτικά προτείνουν ότι η ομιλία των αλληλεπιδρώντων προσδιορίζεται κατά

περίπτωση ανάλογα με τις από στιγμή σε στιγμή ανάγκες της κάθε πλευράς στη συζήτηση. Αυτές οι ανάγκες μπορεί να περιλαμβάνουν, για παράδειγμα, να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους, να αποδώσουν κατηγορίες σε άλλους για την έκβαση των συμβάντων ή να δημιουργήσουν καλές εντυπώσεις.

Ένας κίνδυνος εδώ είναι ότι αυτές οι δύο προσεγγίσεις απειλούν να αναπαράξουν τον κυρίαρχο διαχωρισμό ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνία, με την μακρο-προσέγγιση να είναι κοινωνικά αιτιοκρατική και τη μικρο-προσέγγιση φαινομενικά να επαναφέρει το άτομο ως φορέα δράσης. Εντούτοις, οι δύο προσεγγίσεις δεν είναι ασυμβίβαστες μεταξύ τους και κάποιιοι έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον να διερευνήσουν πώς αυτές θα μπορούσαν να συνδυαστούν. Μια τέτοια προσπάθεια έγινε με την έννοια της «τοποθέτησης», που προτάθηκε από τον φιλόσοφο της επιστήμης Rom Harré (Harré και van Langenhove, 1999). Εδώ, οι άνθρωποι ταυτόχρονα τοποθετούνται από τους λόγους (μακρο-προσέγγιση) και βασίζονται σε αυτούς τους λόγους, προκειμένου να τοποθετήσουν τον εαυτό τους και τους άλλους στο πλαίσιο συγκεκριμένων αλληλεπιδράσεων (μικρο-προσέγγιση).

Έρευνα

Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός θέτει υπό αμφισβήτηση τον τρόπο που η κυρίαρχη ψυχολογία προσεγγίζει την έρευνα, ασκώντας κριτική στο πείραμα εργαστηρίου, ιδιαίτερα για τον κοινωνικά αποπλαισιωμένο τρόπο που προσεγγίζει την κατανόηση του ανθρώπου. Καθώς αναπτυσσόταν ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός, εμφανίστηκαν ποικίλες θεωρητικές και μεθοδολογικές προτιμήσεις στο πλαίσιό του, και σήμερα υπάρχει ένα σύνολο προσεγγίσεων της ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων που μπορούμε γενικά να τις ονομάσουμε «ανάλυση λόγου» (discourse analysis). Οι μακρο- και οι μικρο-προσεγγίσεις που παρουσιάστηκαν σύντομα παραπάνω χαρακτηρίζονται από τα δικά τους ερευνητικά ερωτήματα και μεθοδολογίες που τα συνοδεύουν, με τις τελευταίες, όμως, να είναι κυρίως ποιοτικές. Όσες και όσοι θέλουν να εστιάσουν στη δύναμη του λόγου να συγκροτεί ανθρώπους ή πράγματα και να αναλύσουν τις σχέσεις εξουσίας που εμπλέκονται σε θέσεις υποκειμένου έχουν προτιμήσει μια φουκωική προσέγγιση, και η μέθοδος της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου του Fairclough (1995) έχει γίνει δημοφιλής για τέτοιους σκοπούς. Αυτή την προσέγγιση έχουν υιοθετήσει με ενθουσιασμό μερικές φεμινίστριες και όσες και όσοι θέλουν να κάνουν έρευνα με σκοπό να εκθέσουν την καταπιεστική χρήση του λόγου και να καταπιαστούν με την περιθωριοποίηση σχετικά ανίσχυρων ανθρώπων.

Η έρευνα που εστιάζει στο μικρο-επίπεδο της κοινωνικής αλληλεπίδρασης έχει συγκεντρωθεί γύρω από την πρακτική που έγινε γνωστή ως «λογοψυχολογία» (discursive psychology). Η ερευνητική επικέντρωση εδώ είναι στην καθημερινή γλώσσα που χρησιμοποιούν οι κοινοί άνθρωποι στη διάρκεια της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Βασισμένη στο επιμέρους κοινωνιολογικό πεδίο της

εθνομεθοδολογίας (ethnomethodology), εστίασή της είναι να αναγνωρίσει τις διαδικασίες με τις οποίες οι κοινοί άνθρωποι κατασκευάζουν λογοδοτήσεις του εαυτού τους και των συμβάντων. Η πρώτη έρευνα με αυτό τον προσανατολισμό χρησιμοποίησε το εννοιολογικό εργαλείο του «ερμηνευτικού ρεπερτορίου», στοχεύοντας να αναγνωρίσει τα ρεπερτόρια που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι, όταν αυτοί λογοδοτούν για τα συμβάντα, συχνά σε ερευνητικές ή άλλου είδους συνεντεύξεις. Επόμενες εξελίξεις στη λογοψυχολογία οδήγησαν σε επιπλέον εστίαση στην αναγνώριση της χρήσης μιας σειράς ρητορικών μηχανισμών (όπως δικαιολογήσεις και κατηγορίες, τριμερείς λίστες και ακραίες διατυπώσεις) που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι που αλληλεπιδρούν, προκειμένου να κατασκευάσουν τις λογοδοτήσεις τους σε συνομιλίες που προκύπτουν με φυσικό τρόπο. Για τον σκοπό αυτό, όσες και όσοι εντάσσονται στη λογοψυχολογία τυπικά υιοθετούν την Ανάλυση Συνομιλίας ως την προτιμώμενη ερευνητική μέθοδο.

Ζητήματα και Αντιπαραθέσεις

Ρεαλισμός έναντι Σχετικισμού

Η σχετικιστική επιστημολογία που φαίνεται να είναι κεντρικό χαρακτηριστικό του κοινωνικού κονστρουξιονισμού και από πολλές και πολλούς θεωρείται βαθιά προβληματική, στο παρελθόν έχει βρεθεί στο στόχαστρο έντονων αντιπαραθέσεων (βλ. το ειδικό τεύχος του περιοδικού *Theory and Psychology*, 11(3), που δημοσιεύτηκε το 2001). Ο σχετικισμός φαίνεται να υπονομεύει τις πολιτικές προσπάθειες να αμφισβητηθούν καταπιεστικές πρακτικές και τοποθετήσεις σε ηθικό επίπεδο, αφού είναι αδύνατο να αποδειχθεί η «αλήθεια» μιας εκδοχής συμβάντων, η υπεροχή ενός συγκεκριμένου ηθικού κώδικα έναντι άλλων. Η κάθε οπτική είναι τόσο έγκυρη όσο οποιαδήποτε άλλη και «όλα επιτρέπονται». Η δυσκολία φαίνεται να είναι η αδυναμία να προσδιοριστεί μια πραγματικότητα που υπάρχει πέρα από τη γλώσσα. Αυτό οδήγησε στην ανάπτυξη του «κριτικού ρεαλισμού» (critical realism). Με αφετηρία το έργο του Roy Bhaskar, ο κριτικός ρεαλισμός υποστηρίζει ότι τα κοινωνικά συστήματα είναι πραγματικά. Κατασκευάζονται από τους ανθρώπους και έχουν πραγματικές αιτίες και περιορισμούς που βρίσκονται έξω από τα άτομα. Έτσι, τα καταπιεστικά συστήματα και δομές μπορούν να υποστούν κριτική, επειδή υπάρχουν αντικειμενικά πέρα από τον λόγο. Μια τέτοια θέση είναι σημαντική για ερευνήτριες και ερευνητές που ενδιαφέρονται να αναλύσουν σχέσεις εξουσίας, ιδιαίτερα σε σχέση με περιθωριοποιημένες εμπειρίες ή ομάδες. Πράγματι, η λογοψυχολογία έχει υποστεί κριτική, επειδή απέτυχε να τοποθετήσει την κοινωνική αλληλεπίδραση μέσα σε ευρύτερες δομές εξουσίας, ενώ οι λογοψυχολόγοι υποστηρίζουν ότι η φουκωική προσέγγιση παραμελεί την πραγματική καθημερινή γλώσσα όπως τη χρησιμοποιούν οι πραγματικοί άνθρωποι.

Εντούτοις, οι λογοψυχολόγοι ισχυρίζονται ότι ο σχετικισμός του κοινωνικού κονστρουξιονισμού έχει παρεξηγηθεί. Οι Edwards και συν. (1995) υποστηρίζουν ότι ο

κοινωνικός κονστρουξιονισμός δεν αρνείται την πραγματική, υλική πραγματικότητα αλλά αυτή η πραγματικότητα πάντα αποκτά κοινωνική υπόσταση μέσω της γλώσσας και μετασχηματίζεται μέσω της διαδικασίας αυτής. Άλλες και άλλοι διαφωνούν με το ότι ο σχετικισμός είναι ο ίδιος προβληματικός. Για παράδειγμα, ο Gergen (2001) πιστεύει ότι το πλεονέκτημα του σχετικισμού είναι ότι απαιτεί συνεχώς επιχειρηματολογία και αντιπαράθεση. Οι ηθικές και πολιτικές θέσεις πρέπει να τεκμηριώνονται και να συζητούνται, και αυτή η διαδικασία είναι ο καλύτερος τρόπος προφύλαξης από το να νομιμοποιηθεί και να επιβληθεί οποιαδήποτε εκδοχή της αλήθειας. Η ένταση αυτής της αντιπαράθεσης φαίνεται να έχει κοπάσει και οι συγγραφείς γενικά υιοθετούν και δικαιολογούν τη μια ή την άλλη θέση ή παραλλαγές τους.

Ταυτότητα και Υποκειμενικότητα: η Σχέση ανάμεσα στο Ατομικό και το Κοινωνικό

Ο αρχικός ενθουσιασμός για τη φουκωική προσέγγιση του λόγου στην κοινωνική ψυχολογία οδήγησε στη συνέχεια σε προβληματισμό σχετικά με το ότι χάνουμε ο,τιδήποτε θα μπορούσαμε να αναγνωρίσουμε ως το ψυχολογικό περιεχόμενο του ανθρώπου, και σχετικά με τον κίνδυνο να αντικαταστήσουμε, αντίθετα, την αιτιοκρατία της κυρίαρχης ψυχολογίας με μια αιτιοκρατία που είναι απλά κοινωνική/του λόγου. Και παρά την εστίαση της λογοψυχολογίας στην ατομική χρήση της γλώσσας στην αλληλεπίδραση, η οποία εστιάζει στην ενεργητική χρήση της γλώσσας από επιδέξιους κοινωνικούς φορείς δράσης, η εσωτερική ζωή του ανθρώπου τέθηκε ουσιαστικά σε «αναστολή», όπως προηγουμένως είχε γίνει στο συμπεριφορισμό. Ένας άλλος προβληματισμός ήταν η απουσία οποιασδήποτε ενσώματης παρουσίας του ανθρώπου στην κοινωνική κονστρουξιονιστική σκέψη. Προκειμένου ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός να κατανοήσει πώς οι άνθρωποι κατασκευάζουν ταυτότητες με νόημα για τον εαυτό τους και είναι ικανοί να αμφισβητήσουν κυρίαρχους λόγους και να αντισταθούν σε αυτούς, ο άνθρωπος ως ψυχολογικό ον έπρεπε να αποκατασταθεί, όμως με μια ριζικά διαφορετική μορφή σε σχέση με την φιλελεύθερη-ανθρωπιστική έννοια του αυτόνομου ατόμου της κυρίαρχης ψυχολογίας. Μια πρώτη προσπάθεια να γίνει αυτό παρουσιάζεται στον συλλογικό τόμο *Αλλάζοντας το Υποκείμενο (Changing the Subject)* (Henriques και συν., 1984), όπου οι συγγραφείς, με βάση την (ψυχαναλυτική) λακανική θεωρία και τη θεωρία αντικειμενότροπων σχέσεων (object relations theory) αποζημιώνουν για την απουσία των ψυχολογικών λειτουργιών από το κοινωνικά κατασκευασμένο άτομο. Στο πλαίσιο της κοινωνικής κονστρουξιονιστικής γραφής, η παραδοσιακή έννοια της προσωπικότητας, που είναι κεντρική στην ψυχολογία, αντικαταστάθηκε από αυτές της ταυτότητας και της υποκειμενικότητας, προκειμένου να σηματοδοτήσει τις βαθιές ρίζες της έννοιας της προσωπικότητας στην κοινωνία και τον λόγο και τον παισιωμένο χαρακτήρα της. Εντούτοις, η επαναφορά της εσωτερικής, ψυχολογικής ζωής ως επικέντρωσης της έρευνας δεν έγινε αποδεκτή με

ενθουσιασμό από όλο το φάσμα των τάσεων του κοινωνικού κονστρουξιονισμού. Καθώς, τώρα, ήταν ήδη ευαισθητοποιημένες στις πολιτικές συνεπαγωγές του ιστορικού ατομικισμού της ψυχολογίας, υπήρχε από πολλές πλευρές ο φόβος υπαναχώρησης σε τέτοιες ιδέες και βαθιά καχυποψία για οποιαδήποτε αναφορά στον εαυτό.

Παρόλα αυτά, οι ψυχολόγοι που εργάζονται σε πλαίσια κοινωνικού κονστρουξιονισμού έχουν κάνει συνεχείς προσπάθειες να διατυπώσουν θεωρία για την ψυχολογική υποκειμενικότητα και να την αναμορφώσουν. Η έννοια των «θέσεων υποκειμένου» στον λόγο έχει χρησιμοποιηθεί ευρύτατα. Οι Davies και Harré (1990) προτείνουν ότι, όταν οι άνθρωποι καταλαμβάνουν θέσεις στο πλαίσιο λόγων (για παράδειγμα, ως γυναίκες ή άνδρες στο πλαίσιο έμφυλων λόγων, ή ως ομοφυλόφιλοι ή ετεροφυλόφιλοι στο πλαίσιο λόγων σεξουαλικότητας), αυτές οι θέσεις αναπόφευκτα μας παρέχουν μια συγκεκριμένη θέαση του κόσμου, με διαθέσιμες επιλογές σχετικά με το τι μπορεί να ειπωθεί και να έχει νόημα από αυτή τη θέση υποκειμένου. Ο όρος «υποκειμενικότητα», κατά τον Frosh (2003), σημαίνει τόσο να υπόκεισαι στον λόγο όσο και να είσαι ένα ψυχολογικό, ενεργητικό υποκείμενο που δρα. Αυτή η έννοια έχει γίνει κεντρική σε μια σχετικά νέα προσέγγιση που εμφανίστηκε τα τελευταία 10-15 χρόνια, με τη ονομασία ψυχοκοινωνικές σπουδές. Ακολουθώντας μια κριτική θεματική, μεγάλο μέρος του έργου στις ψυχοκοινωνικές σπουδές βασίζεται ιδιαίτερα στην ψυχαναλυτική θεωρία και ασχολείται με την αντιμετώπιση της προβληματικής διχοτόμησης άτομο/κοινωνία στο πλαίσιο μιας νέας κατανόησης της υποκειμενικότητας. Σε μερικές περιπτώσεις, σκοπός των ψυχοκοινωνικών σπουδών θεωρείται η υπέρβαση αυτής της διχοτόμησης με έναν τρόπο, ώστε οι δύο πόλοι να θεωρούνται ως σύνολο, στενά συνδεδεμένοι ή ενδεχομένως ακόμα και το ίδιο πράγμα (Frosh, 2003), αντηχώντας προηγούμενες προσπάθειες να δοθεί μια εναλλακτική στην αντιπαράθεση σχετικά με τη διχοτόμηση δράση/δομή στην κοινωνιολογία (π.χ. Giddens, 1979). Εντούτοις, σε άλλες περιπτώσεις (π.χ., Jefferson, 2008) υποστηρίζεται ότι το «ψυχικό» χάνεται σε μια τέτοια θεώρηση. Στο πλαίσιο αυτό, οι όροι ταυτότητα και υποκειμενικότητα είναι διαφιλονικούμενοι στις ψυχοκοινωνικές σπουδές. Αρχικά ως μια νέα θεώρηση της σχέσης ανάμεσα στο ψυχικό και το κοινωνικό (Venn, 2006), σε κάποιες περιπτώσεις (π.χ. Wetherell, 2008) υπάρχει ο προβληματισμός ότι, πίσω από το όνομα της υποκειμενικότητας, το ψυχικό επίπεδο για μια ακόμα φορά γίνεται ο ένας πόλος της παλιάς διχοτόμησης άτομο-κοινωνία, ενώ η ταυτότητα καταλαμβάνει τον κοινωνικό πόλο, εκπροσωπώντας την επιστροφή στη δυϊστική θεώρηση. Η Wetherell υποστηρίζει ότι αυτά που θεωρούμε χαρακτηριστικά τόσο της κοινωνικής ταυτότητας όσο και της υποκειμενικότητας είναι τα ίδια κοινωνικά κατασκευασμένα, και προτείνει την «ψυχο-κοινωνική πρακτική» ως ένα πιο κατάλληλο εργαλείο.

Ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός στην Ψυχολογία

Στον πρόλογο της επανέκδοσης του βιβλίου *Αλλάζοντας το Υποκείμενο* (*Changing the Subject*) (1998), οι συγγραφείς σχολιάζουν ότι από την εποχή της πρώτης έκδοσης έχει γίνει περιορισμένη αποδοχή του προβληματισμού του κοινωνικού κονστρουξιονισμού στην κυρίαρχη ψυχολογία. Αυτή η κατάσταση φαίνεται να έχει συνεχιστεί, τουλάχιστον έξω από την ηπειρωτική Ευρώπη, με την ακαδημαϊκή κοινότητα να κάνει έρευνα και να γράφει είτε από τη μια είτε από την άλλη πλευρά. Εκδίδονται νέα ακαδημαϊκά περιοδικά που φιλοξενούν κοινωνικο-κονστρουξιονιστικές και προσανατολισμένες στον λόγο μελέτες, ενώ προϋπάρχοντα περιοδικά της κυρίαρχης τάσης συνεχίζουν να ευνοούν μελέτες που γίνονται στο παραδοσιακό, θετικιστικό πλαίσιο. Μπορούμε να πούμε ότι, σήμερα, το έργο στο πλαίσιο του κοινωνικού κονστρουξιονισμού στην ψυχολογία έχει υπαχθεί στο γενικότερο πλαίσιο της «κριτικής ψυχολογίας» (Fox και Prilleltensky, 1997). Όμως, έχει υπάρξει σχετικά περιορισμένος διάλογος ανάμεσα στην κυρίαρχη ψυχολογία και την κοινωνικο-κονστρουξιονιστική/κριτική ψυχολογία, καθώς τα δύο επιστημολογικά πρότυπα και οι θεματικές τους συνεχίζουν τις λίγο πολύ παράλληλες, αυτόνομες πορείες τους. Ο Frosh (2003) επισημαίνει ότι το πιο πρόσφατο πεδίο των ψυχοκοινωνικών σπουδών έχει αναπτυχθεί κυρίως έξω από την ακαδημαϊκή ψυχολογία και ότι έχει υπάρξει περιορισμένος διάλογος μεταξύ τους.

Βιβλιογραφία

- Allport, F.H., 1924. *Social Psychology*. Houghton Mifflin Company, Boston.
- Armistead, N., 1974. *Reconstructing Social Psychology*. Penguin, Harmondsworth.
- Berger, P., Luckmann, T., 1966. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Doubleday, New York (ελλ. έκδ.: Burger, P., Luckman, T., 2003. *Η Κοινωνική Κατασκευή της Πραγματικότητας*. Νήσος, Αθήνα).
- Burr, V., 2003. *Social Constructionism*. Routledge, London.
- Davies, B. Harré, R., 1990. Positioning: the discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20 (1), 43-63. Αναδημοσιεύτηκε στο Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S.J. (επιμ.), 2001. *Discourse Theory and Practice: A Reader*. Sage, London.
- Edwards, D., Potter, J., 1992. *Discursive Psychology*. Sage, London.
- Edwards, D., Ashmore, M., Potter, J., 1995. death and furniture: the rhetoric, politics and theology of bottom line arguments against relativism. *History of The Human Sciences* 8, 25-49.
- Fairclough, N., 1995. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Longman, London.
- Farr, R.M., 1996. *The Roots of Modern Social Psychology, 1872-1964*. Blackwell Publishing, Malden.
- Fox, D., Prilleltensky, I., (επιμ.) 1997. *Critical Psychology: An Introduction*. Sage, London (ελλ. έκδ.: Fox, D., Prilleltensky, I., (επιμ.) 2003. *Κριτική Ψυχολογία: Εισαγωγή*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα).
- Foucault, M., 1964. *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*. Vintage Books, New York.

- Foucault, M., 1976. *The History of Sexuality: An Introduction*. Penguin, Harmondsworth (ελλ. έκδ.: Foucault, M., 2011. *Η Ιστορία της Σεξουαλικότητας*. Τόμ. 1: *Η Βούληση για Γνώση*. Πλέθρον, Αθήνα).
- Frosh, S., 2003. Psychosocial studies and psychology: is a critical approach emerging? *Human Relations* 56 (12), 1545-1567.
- Gergen, K.J., 1973. Social psychology as history. *Journal of Personality and Social Psychology* 26, 309-320.
- Gergen, K.J., 1999. *An Invitation in Social Construction*. Sage, London.
- Gergen, K.J., 2001. Construction in contention: toward consequential resolutions. *Theory and Psychology* 11 (3), 433-441.
- Gergen, K.J., 2010. The acculturated brain. *Theory and Psychology* 20 (6), 795-816.
- Giddens, A., 1979. *Central Problems in Social Theory: Action, Structure, and Contradiction in Social Analysis*. University of California Press, Los Angeles, CA.
- Harré, R., van Langenhove, L. (επιμ.) 1999. *Positioning Theory*. Blackwell, Oxford.
- Harré, R., Secord, P.F., 1972. *The explanation of Social Behavior*. Basil Blackwell, Oxford.
- Henriques, J., Hollway, W., Urwin, C., Venn, C., Walkerdine, V., (Eds.) 1984. *Changing the Subject: Psychology, Social Regulation, and Subjectivity*. Methuen, London. Re-issued in 1998 by Routledge.
- Jefferson, T., 2008. What is the “psychosocial”? A response to Frosh and Baraitser. *Psychoanalysis, Culture and Society* 13, 366-373.
- Mead, G.H., 1934. *Mind, Self and Society*. University of Chicago Press, Chicago, IL.
- Potter, J., Wetherell, M., 1987. *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behavior*. Sage, London (ελλ. έκδ.: Potter, J., Wetherell, M., 2009. *Λόγος και Κοινωνική Ψυχολογία: Πέρα από τις Στάσεις και τη Συμπεριφορά*. Μεταίχμιο, Αθήνα).
- Shotter, J., 1995. In conversation: joint action, shared intentionality and conversation. *Theory and Psychology* 5 (1), 49-73.
- Venn, C., 2006. *The Postcolonial Challenge: Towards Alternative Worlds*. Sage, London.
- Wetherell, M., 2008. Subjectivity of psycho-discursive practices? Investigating complex intersectional identities. *Subjectivity* 22, 73-81.

Σχετικός Ιστότοπος

<https://brocku.ca/MeadProject/inventory5.html> - The Mead Project

Μετάφραση: Θάλεια Κωνσταντινίδου
Θεσσαλονίκη, 2020